

ANKARA'NIN BAŞKENT OLMASINA DAİR BİR ALMAN BELGESİ

Prof. Dr. GÜLNİHAL BOZKURT *

TBMM'nin açıldığı 23 Nisan 1920 tarihinden itibaren yeni Türk Devleti'nin fiilî başkenti olan ve Kurtuluş Savaşı'nda çok önemli rolü bulunan Ankara'nın resmî başkent olması, Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra gündeme gelmiştir.

Atatürk, bu konuda şunları söylemektedir¹: "... Artık yeni Türkiye Devleti'nin başkentini yasa ile saptamak gerekiyordu. Bütün düşünceler, yeni Türkiye'nin başkentini Anadolu'da ve Ankara şehri olarak seçmeyi gerektiriyordu... Bundan dolayı bu hususta daha önceden verilmiş olan kararımızı resmen ve kanunen teyit ettirerek, 'payitaht' teriminin de yeni Türkiye Devleti'nde anlamı ve kullanma yeri kalmadığını da göstermek lâzım geldi..."

Dışişleri Bakanı İsmet Paşa, 9 Ekim 1923 günü tek maddeli 14 imzalı bir yasa tasarısını Meclis'e sundu. Bu teklif 13 Ekim 1923 günü Meclis'te uzun tartışmalardan sonra çoğunlukla kabul edildi: "Türkiye Devleti'nin makarrı idaresi (başkenti) Ankara şehridir".

29 Ekim 1923 günü de Türk Devleti'nin idare şeklinin Cumhuriyet olduğu kabul edildi.

Temsilciliklerinin İstanbul'dan Ankara'ya taşınmasının istenmesi, yabancı devletlerce hoş karşılanmamış; İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve ABD hükümetleriyle Ankara'ya büyükelçi göndermeyi reddeden ortak hareket plânları yapmıştır².

Ankara'nın bu konudaki direnişi, Türkiye ile yabancı devletler arasında

* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

1 Nutuk, Kemal Atatürk, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1981, C. II, s. 795 vd.

2 Ankara'nın başkent oluşu hakkında geniş bilgi için bkz. Bilâl N. Şimşir, Ankara, Ankara... Bir Başkent'in Doğuşu, Ankara 1988.

çeşitli sürtüşmelere yol açmıştır. Almanya'nın Türkiye temsilcisi olarak 1924 Haziran'ında İstanbul'a gelen Büyükelçi Rudolf Nadolny de bu problemle ilgili olarak Berlin'e raporlar yollamıştır. Biz bu belgelerden bir tanesine değinmek istiyoruz.

Ele alacağımız belge 21 Haziran 1924 tarihini taşımaktadır³. İstanbul'dan, (hep Konstantinopel deyimi kullanılmıştır) yazılan rapor aynen şöyledir:

"Soru şudur: Türk Hükümeti Ankara'da kalacak mıdır yoksa tekrar İstanbul'a döneceği hesaba katılmalı mıdır? Bu konunun diplomatlar ve iş çevreleri için önemi büyüktür ve denilebilir ki ana konuşma temasını oluşturmaktadır. Her gün az ya da çok sayıda resmî yetkilinin, büyük ya da küçük bir olasılıkla Ankara'dan vazgeçileceğini ve Mustafa Kemal'in sadık taraftarlarıyla tekrar Boğaz'a taşınacağını iddia ettikleri kulağa geliyor. Bir başka gurup ise, Mustafa Kemal'in Ankara'yı başkent yapmakta kesin kararlı olduğunu, yerini tehlikeye atmadıkça bundan vazgeçemeyeceğini, ancak bir rejim değişikliği halinde –ki bazı çevreler bu yıl böyle bir tahminde bulundular– İstanbul'un tekrar eski konumuna kavuşacağını belirtiyorlar".

"Mustafa Kemal'in rejiminin sağlamlığı sorunu konusunda henüz bir fikrim yok, çünkü Türklerin şimdiki tutumlarını henüz yeterince gözlemedim. Ama ilk izlenimim, İstanbul'un eski konumuna gelmesi, ancak bir rejim değişikliği halinde mümkündür ve Mustafa Kemal'in hemen Boğaz'daki Sultan saraylarından birine geçmesini bekleyenlerin de isteğidir".

"Türk Hükümeti'ni tekrar İstanbul'da görme isteği, her şeyden önce, Boğaz'daki güzel yaşam alanlarındaki hayatlarını Ankara'da bir evle değiştirmek istemeyen diplomatların hoşnutsuzluğundan kaynaklanmaktadır".

"Gerçekte böyle bir değişiklik küstah bir talep: Ankara'daki Türk iktidarını tanımak, ona aynı zamanda teselli edici, teşvik edici veya serzenişkâr bir dille şunu demek: 'Görüyor musunuz, biz buraya da taşındık ve bu şartlar altında yaşamak zorundayız'. Öte yandan, Türk Hükümeti'nin Ankara'da ve ona itimatnamelerini sunmuş diplomatların 600 kilometre uzaktaki İstanbul'da oturmaları uzun süre devam ettirilemez".

3 Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Bonn, A.A.R. 78479 III. O.86, A.Nr. 25 Büyükelçi Rudolf Nadolny'nin sekiz sayfalık raporu. Büyükelçi Nadolny, 1924–1933 yılları arasında Alman Elçisi olarak Türkiye'de bulunmuştur.

"Ankara bugün, izninizle söylemeliyim, gerçek bir Asya-Türk çamur yuvasıdır. Bir Asya araştırmacısı için, özellikle ziyaretinin üzerinden uzun bir süre geçmişse, bilimin hizmetinde geçirilmiş, ilkel bir yaşam biçimi olarak, güzel bir anıdır. Normal bir Avrupalı için böyle korkunç bir yerde belli bir süre geçirmek, ancak herhangi bir zorunluluk altında mümkün olabilir. Burada balçık ve samanla inşa edilmiş evlerde tahta kuruları ve koyun yağna kadar koyundan yapılmış her türlü yiyecek hâkim.. Yakın bölgelerde kendi haline bırakılmış nehirlerin oluşturduğu bataklıklar çok büyük miktarda sivrisinek üretiyor ve bunun sonucu olarak tüm evlerde olumsuz yan tesirleri olan kinin tabletleri yemek saatlerinde değişmez ve sürekli biçimde alınıyor. Çağdaş konfora sahip hiçbir ev yok. Temel ihtiyaç maddeleri çok ilkel dükkânlarda satılıyor. Bunun dışındaki maddeleri İstanbul'dan almak gerekiyor. Civardaki doğa esas itibariyle bozkırdan, ağaçsız ova ve tepelerden veya yüksek kayalık dağ silsilelerinden oluşuyor. Harikulade çizgileri ve görünümleri var ama bitki örtüsü yok. Hiç bir göl ve orman yok, sadece tepelerdeki birkaç ağaç doğanın olanca fakirliğine küçük, dostça bir renk getiriyor".

"Bu şartlar altında, Ankara'ya göç etmeyi münasebetsizlik olarak niteleyen ve hükümetin kısa ya da uzun bir süre sonunda tekrar İstanbul'a geleceği fikrine sarılmış olan diplomatlar bunun bir mucize olmayacağını savunuyorlar. Bazı diplomatlar, onların arkasında yer alan hükümetlerine ciddi politik sakıncalardan da söz ediyorlar. Çünkü, Anadolu'nun ortasında oturan bir hükümetin, deniz kenarında ve buna ilâveten uluslararası bir riski hep taşıyan Boğazlar'da kurulmuş bir hükümet gibi dış etkilere fazla açık olmayacağı açıktır".

"İstanbul'daki iş çevresi ise Hükümet'in tekrar İstanbul'a taşınması arzusunda. Çünkü Ankara'nın devamlı başkent olması halinde, dükkânların büyük kısmının Hükümet'le birlikte Ankara'ya taşınması zorunluluğundan ve İstanbul'un ekonomik anlamda da ihmal edilmesinden korkuyorlar. İstanbul'da belediye ve liman vergilerindeki hızlı yükseliş gibi ticarete zarar veren tedbirlerin alınması, bu korkuda yeni artışlara yol açıyor".

"Ankara'da bulunduğum süre içinde gerekli tedbirleri almak üzere, mümkün mertebe kesin bilgi almak için, konuştuğum herkesle Hükümet'in nerede olacağı sorunu üzerinde de sohbet ettim. Hepsi de -ki çoğunluğu yanlarında aileleri olmadan Ankara'da yaşayan ve hüznle Boğaz'daki yerleri-

ni düşünen İstanbullu memurlardı- hiç tereddütsüz, bu sorunun sonunda ve değişmez biçimde Ankara lehine çözüleceğini belirtiyorlar. En son, İsmet Paşa ile de bu konu üzerinde konuşma fırsatı buldum ve verilen kararı bana açıklamasını rica ettim. Hemen, açık, zeki ve nazik bir tavırla 'Türkiye'nin zorunlu yeniden yapılanmasını emniyet ve hürriyet içinde gerçekleştirmek istiyoruz. Bu yapılanma ancak millî Anadolu, unsuruna dayanabilir. Bu nedenle İstanbul'a gitmiyoruz, Anadolu'nun merkezinde kalıyoruz.' dedi. Paşa ayrıca, 'Uzun asırlar boyu tüm İmparatorluğun çıkarlarının İstanbul'daki hükümet makamına ve Boğazlar'a kurban edildiğini, İmparatorluğun hep bu temele oturtulduğunu ve kaybedildiğini; şimdi İstanbul ve Boğazlar'ın istikrarlı bir bölge haline getirilmesi gerektiğini, öyle ki, İstanbul'dan ayrılmanın elbette yanlış anlaşılmalara yol açacağını, özellikle kasıtlı biçimde İstanbul üzerinde ısrar edileceğinin farkında olduklarını ve buna asla fırsat verilmeyeceğini, tüm Türkiye'nin İstanbul'dan daha üstün olduğunu' belirtti. İsmet Paşa, bunun da ötesinde, genel politik durum karşısında İstanbul için acil ve büyük bir tehlike olmadığı görüşünde. Paşa, Ankara'nın seçimine muhalefetin -ki bu kesimi kuşkusuz Paşa iyi tanıyor- kesinlikle bir anlamı olmadığını; bunun sadece İstanbul'da olduğunu ve oraya da esasen dışardan empoze edildiğini, ekonomik açıdan İstanbul'a dönüşün bir zorunluluk içermediğini; belirsizliğin ilk anları ve rutin alışkanlıklar geçer geçmez, şehrin, konumundan doğan tehlikeli anlarda bile etkilenmeden sürdürdüğü gelişimini, Hükümet orada olmasa da devam ettireceğini, uzak bir gelecekte neler olacağını henüz kestiremediğini; ama hiç olmazsa bir kuşağın -ki devletin kuruluş ve yapılanmasının mutlaka en az bu kadar süreceğini- Anadolu'daki başkentte yaşaması gerektiğini, milleti yeniden düzenlemeyi arzu eden hiçbir hükümetin (kendileri ya da sonra gelen hükümetler olsun) tekrar Ankara'dan gidemeyeceğini, Ankara'nın bu amaca uygun olduğu için seçildiğini, bütün güç ve enerjileriyle evlerin ve caddelerin yapını hamlesine girişmelerinin de bunu gösterdiğini, beş yıl içinde oldukça modern bir şehir yaratmayı ümit ettiklerini yabancı temsilcilerin mümkün olan en kısa sürede buraya taşınmalarının da amaca çok uygun olacağını, hareketlerinin yalnız Hükümet'in bu konudaki kararının ciddiyetini belgelemekle ve binâ yapımını teşvik etmekle kalmayıp, aynı zamanda iş adamlarının Ankara'ya taşınması sonucunu da doğuracağını, bu nedenlerle tüm yollarla yabancı temsilcilerin Ankara'ya taşınmasına baskı yapacağını ve İstanbul'daki tüm Türk Dışişleri mensup-

larının Ankara'ya getirileceğini de söyledi".

"Paşa'nın beyanatı, bir kısmı abartılı olsa bile, Lord d'Abernon'un bana Berlin'de kendi görüşü olarak belirttiği gibi, Ankara'nın hükümet merkezi olmasına Türklerin düşünüp karar verdiğini tam anlamıyla göstermektedir. Ben, Bakan'a bu konuda bir itirazda bulunmadım; sadece ona sabırlı olmasını tavsiye ettim ve kordiplomatiğe yönelik acele bir harekete karşı uyardım. Aksi halde Ankara'nın bugünkü durumunu riske sokabilir ve Türkiye artık temsilci olarak elçi değil, sadece genç iş adamları görebilirdi. Bu, ona akla yakın göründü".

"Ankara'nın modern bir şehir olarak gelişmesine gelince, ben esasen böyle büyük bir değişikliğin belli bir müddet içinde gerçekleşmesine imkânsız nazarıyla bakmadığımı belirtmek istiyorum. Hava, yaz ve kış arasındaki büyük ısı farkları nedeniyle çok hoş değilse de katlanılabilir. Toprak ise hemen tamamen kırmızı balçık. Bu nedenle verimli mahsül için yeterli yağmur da alıyor. Tabii ki bu ancak esaslı bir ıslahla mümkün olabilir. Her halde, orada görev gereği bulunmak zorunda olan memurlarımıza özellikle çalışma saatleri ve tatiller bakımından bazı kolaylıklar sağlanmalı".

"Türklerin taşınma daveti sorunu uzun bir süre daha düşünmeyi gerektirmektedir. Kanaatimce şimdilik plânlarımızı değiştirmeye gerek yoktur".

Nadolny'nin bu raporu, ülke içinde çok sayıda kişinin ve tüm diğer devletler gibi, Almanya'nın da Ankara'nın geçici olarak başkent olacağı, bir gün mutlaka doğal başkent olarak görülen İstanbul'a dönüş yapılacağı kuşkusunu taşımakta olduğunu göstermektedir. Ancak bu kuşkunun yapay olarak yaratıldığını, Boğaz'daki ikâmetgahlarını bırakmak istemeyen diplomatların, bakımsız Ankara'da yaşama korkularını da açıkça yansıtmaktadır. Nadolny'nin, bazı hükümetlerin 'Anadolu'nun ortasındaki bir hükümet yerine, Boğazlar ve denizyollarıyla her türlü dış etkiye açık olan İstanbul'da bir hükümet' tercihlerine değinmesi de İstanbul'un stratejik bakımdan güven veren bir başkent olamayacağını ve Atatürk'ün bu konudaki ısrarının ne kadar yerinde olduğunu bir kez daha kanıtlamaktadır. İstanbul denizden gelecek tüm tehlikelere açık bir şehirdir.

İsmet Paşa'nın "Millî Anadolu unsuruna dayanan bir devlet kurmak istediklerini, bu nedenle İstanbul'a gitmediklerini" açıklaması da, İstanbul'un karmaşık insan unsurunun yeni ilkelere dayanan Türk devletinin başkenti

olması için uygun bulunmadığını da göstermektedir. Türk milliyetçiliğine, ama ırkçı olmayan, Türk topraklarında yaşama konusunda ortak istek gösteren insan topluluğuna dayanan bu yeni devletin başkenti için, işgalde kozmopolit yapısı yüzünden pekçok acı ve ihaneti yaşamış olan İstanbul yerine, Kurtuluş Savaşı'nda her türlü desteği veren, Anadolu'nun bağrındaki Ankara'yı seçmesi doğaldı. İsmet Paşa "ülke çıkarlarının yıllarca İstanbul'daki hükümet makamına ve Boğazlar'a kurban edildiğini" söylemekle geçmişte yaşanan acı gerçekleri de dile getirmiştir. İstanbul'daki "payitaht" uğruna, Sevres'le yüzyıllardır Türk yurdu olan Anadolu gözden çıkartılabilmektedir. Halkın iradesine dayanan Cumhuriyet rejiminin başkenti olarak Ankara'nın seçilmesi, bu nedenle tesadüfen değildir.

Elçi Nadolny son olarak Ankara'nın modern bir şehir haline gelebileceğine olan inancını raporunda belirtmiştir. Alman Elçisi, Ankara'ya ilk yerleşen yabancı diplomatlardan biri olmuş; Ankara'dan ayrılırken duyduğu hüznünü de anılarında yazmıştır.

DEUTSCHE GESANDTSCHAFT
IN DER TÜRKEI.

Konstantinopel, den 21. Juni 1924.

A Nr. 25.

- 5 Durchschläge -

Inhalt: Die Verlegung der türkischen
Hauptstadt nach Angora. Die
Türkische Regierung hält an
Angora fest.

Die Frage: Bleibt die Türkische Regierung
in Angora, oder ist damit zu rechnen, dass sie
wieder nach Konstantinopel zurückkehrt?, spielt
in Konstantinopel, besonders in den Kreisen der
Diplomatie und der Geschäftswelt, eine grosse
Rolle. Man kann sagen, sie bildet den Hauptge-
sprächsstoff. Täglich hört man Ausserungen mehr
oder weniger massgebender Leute, die mit gröss-
erer oder geringerer Bestimmtheit behaupten, An-
gora werde in kurzem wieder aufgegeben, und Mu-
stapha Kemal mit seinen Getreuen werde sich bald
wieder am Bosphorus niederlassen. Andere wieder
äussern sich dahin, Mustapha Kemal habe sich al-
lerdings derart auf Angora festgelegt, dass er
ohne Gefährdung seiner Stellung nicht mehr davon
loskürne; indessen werde bei einem Umschwung des
Regimes - und ein solcher wird von manchen bereits
für dieses Jahr vorausgesagt - Konstantinopel so-
fort wieder seinen alten Platz einnehmen.

Zu der Frage der Festigkeit des Regimes Mu-
stapha Kemals wage ich heute noch nicht Stellung
zu nehmen, da ich die jetzigen türkischen Ver-
hältnisse dazu noch nicht genügend übersehe. Mein
erster Eindruck geht aber dahin, dass bei denen,
An
das Auswärtige Amt, die

BERLIN.

- 2 -

die von einer Wiedereinsetzung Konstantinopels in den früheren Stand als Folge eines Regime - Wechsels reden, ebensosehr der Wunsch der Vater des Gedankens ist wie bei denen, die einen baldigen Einzug Mustapha Kemals in einen der Sultanspaläste am Bosphorus erwarten.

Der Wunsch, die Türkische Regierung wieder in Konstantinopel zu sehen, beruht bei der Diplomatie vor allem auf der Abneigung, die schlecht ausgestatteten Missionshotels und das Leben in der herrlichen Metropole am Bosphorus mit einem Wohnsitz in Angora zu vertauschen. In der Tat ist ein solcher Tausch eine starke Zumutung; die türkischen Machthaber in Angora erkennen das auch selbst an, wenn sie einer in naiver Weise tröstend oder ermutigend oder vorwurfsvoll sagen: „Ja sehen Sie, wir sind doch auch hierher gezogen und müssen in diesen Verhältnissen leben.“ Andererseits ist es aber auch auf die Dauer nicht durchführbar, dass die Regierung der Türkei in Angora und das bei ihr akkreditierte diplomatische Korps 600 Eisenbahnkilometer entfernt in Konstantinopel sitzt.

Angora ist heute, mit Verlaub zu sagen, ein richtiges asiatisch-türkisches Drecknest; für den emphatischen Asienforscher, besonders wenn sein Besuch lange zurückliegt, ein Gegenstand schöner Erinnerung an primitive Lebensweise im Dienst der Wissenschaft, für den normalen euro-
päischen

- 3 -

päischen Reisenden, den irgend eine Notwendigkeit zwingt, dort einige Zeit zuzubringen, ein Ort des Schreckens. Ein Ort, wo im Logis des aus Lehm und Häcksel gemauerten Hauses die Wanze und in der Nahrung der Hammel in allen Zubereitungsformen bis zur Hammelfettbutter absolut herrschend sind, und wo infolge der üblichen näheren Umgebung eines zum Zustand des Sumpfelandes verwahrlosten Flusses die massenhaft auftretenden Malaria-ücken das Chininschlucken mit seinen unangenehmen Nebenwirkungen zu einer dauernden Beigabe der Mahlzeiten machen. Wohnungen, die auch nur eine Spur neuzeitlichen Komforts bieten, gibt es nicht. An Bedarfsartikeln findet sich in den Läden nur das Allerprimitivste vor, alles andere muss von Konstantinopel bezogen werden. Die umliegende Natur besteht im wesentlichen aus kahlen Ebenen und Hügeln mit Steppenwuchs oder aus hohen felsigen Bergketten mit zwar grossartigen Linien und Perspektiven, aber ohne Vegetation. Kein Wald, kein See zeigt sich dem Auge, nur einige Gartenbäume und Weinberge auf den Hügeln und an den Bergeshängen tragen eine kleine freundliche Note in die strenge Kargheit der Natur.

Das unter diesen Umständen die Diplomaten eine Übersiedlung nach Angora als eine Absurdität empfinden und sich an den Gedanken klammern, die Regierung werde doch über kurz oder lang wieder nach Konstantinopel kommen, kann nicht Wunder neh-

- 4 -

men. Bei manchen Vertretern bzw. den hinter ihnen stehenden Regierungen dürften auch noch gewichtige politische Gesichtspunkte mitsprechen. Denn es ist klar, dass eine mitten in Anatolien sitzende Regierung einer Einwirkung von aussen nicht so zugänglich ist wie eine an der Wasserkante und noch ^{weiter} an der internationalen Risikostelle der Meerengen befindliche.

Was die Konstantinopler Geschäftskreise an betrifft, so lassen sie sich bei ihrem Wunsch, die Regierung wieder in Konstantinopel zu haben, natürlich vor allen von der Befürchtung leiten, dass die dauernde Verlegung der Zentrale nach Angora auch eine Verlegung mindestens eines grossen Teils der Geschäfte mit der Regierung nach Angora und überhaupt eine Vernachlässigung Konstantinopels in wirtschaftlicher Hinsicht nach sich ziehen werde. Gewisse dem Handel abträgliche Massnahmen, die in letzter Zeit in Konstantinopel getroffen worden sind, wie z.B. starke Erhöhungen des städtischen Oktrois und der Hafengebühren, haben dieser Befürchtung neue Nahrung gegeben.

Ich habe mich während meines Aufenthaltes in Angora, um mir - schon um der von uns zu treffenden Dispositionen willen - tunlichst Gewissheit zu verschaffen, mit allen Personen, die ich gesprochen habe, über die Frage des Regierungssitzes unterhalten. Alle, auch die meist noch ohne ihre Familien in Angora lebenden Konstantinopler.

- 5 -

pler Beamten der alten Zeit, die mit Wehmut an die verlassene Stätte am Bosphorus dachten, äusserten sich ohne Zögern dahin, dass die Frage endgültig und unabänderlich zu Gunsten Angoras entschieden sei. Schliesslich nahm ich Gelegenheit, den Ministerpräsidenten Ismet Pascha selbst auf die Sache anzusprechen und ihn um eine Äusserung über die für die Entscheidung massgebenden Gesichtspunkte zu bitten; und er ging auch sofort in seiner liebenswürdigen, offenen und klugen Art darauf ein. «Wir wollen», so definierte der Pascha kurz den gefassten Entschluss, «den notwendigen Wiederaufbau der Türkei in Sicherheit und Freiheit vornehmen. Und der Wiederaufbau kann sich nur auf das nationale anatolische Element stützen. Darum gehen wir nicht nach Konstantinopel, sondern bleiben hier im Zentrum Anatoliens.» Er führte weiter aus, dass in all den seitherigen Jahrhunderten die Interessen des ganzen Reiches der Residenz Konstantinopel und den Meerengen geopfert worden seien; darüber habe man das Reich zu Grunde gerichtet und fast verloren. Jetzt müssten Konstantinopel und die Meerengen bis auf weiteres der notwendigen Konsolidierung des Reichs Platz machen. Wohl sei man sich bewusst, dass das Fortgehen von Konstantinopel auch gewissen Missdeutungen und Gefahren, insbesondere hinsichtlich des Festhaltens an Konstantinopel überhaupt, Raum gebe. Aber die ganze Türkei stehe höher als Konstantinopel; überdies schätze er angesichts der allgemeinen politischen

- 6 -

politischen Lage die Gefahr für Konstantinopel nicht als imminent und gross ein. Auch die Opposition gegen die Wahl Angoras, die er wohl kenne, könne keine entscheidende Bedeutung haben. Sie bestehe auch nur in Konstantinopel und sei dort hauptsächlich von aussen hereingetragen. Ein Rückgang Konstantinopels in wirtschaftlicher Hinsicht brauche sich nicht mit Notwendigkeit zu ergeben; die Stadt könne sich beim Fehlschlag mit dem Sitz der Regierung an so exponierter Stelle verbundenen Gefahrenmoments sogar ungestörter entwickeln als bisher, sobald die ersten Zeiten der Ungewissheit und der mangelnden Erfahrung überwunden seien. Was in ferner Zukunft vor sich gehen werde, könne er nicht übersehen. Aber für mindestens eine Generation - denn so lange werde die Aufrichtung und Konsolidierung des Reiches sicherlich dauern - müsse das Zentrum in Anatolien liegen. Die Regierung stehe absolut fest; und ob diese oder eine andere, - keine, die den Wiederaufbau der Nation wünsche, könne bis auf weiteres wieder von Angora fortgehen. Darum handele es sich jetzt darum, Angora seinem Zweck entsprechend einzurichten. Dieses werde, wie die zahlreich in Angriff genommenen Bauten von Häusern und Strassen zeigten, mit aller Energie durchgeführt werden. In fünf Jahren hoffe er, eine erträgliche moderne Stadt daraus gemacht zu haben! Sehr zweckmässig wäre es dazu, wenn die fremden

Vertretungen

- 7 -

Vertretungen möglichst bald die Übersiedelung vornehmen wollten. Sie würden dadurch nicht nur den Ernst der getroffenen Regierungsentscheidung dokumentieren und die Beutätigkeit noch mehr fördern, sondern auch ein Gefolge von Geschäftsleuten hinter sich herziehen. Er müsse also auch aus diesen Gründen mit allen Mitteln auf die Übersiedelung der Vertreter drängen und womöglich die gänzliche Einziehung des türkischen Vertreters des Auswärtigen in Konstantinopel in Betracht ziehen.

Die Ausführungen des Faschas, mögen sie auch in manchem übertrieben sein, bestätigen in vollem Masse das, was mir bereits Lord d'Abernon in Berlin als seine Ansicht aussprach, nämlich, dass die Wahl Angoras als Regierungssitz eine von den Türken gründlich überlegte und fest entschiedene Sache ist. Ich habe daher dem Minister in der Sache selbst nicht widersprochen, sondern ihn nur zur Geduld ermahnt und vor einer Übereilung gegenüber dem diplomatischen Korps gewarnt; er könnte sonst bei den heutigen Verhältnissen Angoras riskieren, dass die Türkei nicht mehr Botschafter, sondern nur noch junge Geschäftsträger als Vertreter bei sich sehe. Dies schien ihm auch einzuleuchten.

Hinsichtlich der Entwicklung Angoras zu einer modernen Stadt möchte ich im übrigen bemerken, daß eine solche bei Aufwendung von grossen Mitteln und einer gewissen Zeitspanne wohl nicht unmöglich sein mag. Das Klima ist besonders wegen seiner grossen Spannungen

SAMSUN'UN "GAZİ GÜNÜ" YA DA 19 MAYIS BAYRAMI

Prof. Dr. DURSUN ALİ AKBULUT *

Milletlerin hayatında önemli günler vardır. Bunlar ya sevinçle, coşkuyla kutlanan gurur günleri, ya da üzüntüyle hatırlanan felâket anlarıdır. Her iki halde de millî bilinç kuvvetlenir ve birlikte yaşamak arzusu artar. Çünkü millet, kıvançta ve tasada birleşebilen, aynı duyguları paylaşabilen dinamik bir organizmadır. Toplumun dinamiğini harekete geçiren olgular arasında millî günler ve bayramlar başlıca yeri işgal ederler. Malatya mebusu Feyzi Efendi'nin 23 Nisan 1921'de söylediği gibi, "**mukaddes günleri takdir etmezsek, o günlerin kıymeti kalmaz**"¹ Bu konuda Edhem Veysi Bey² de "**Gazi Günü**" münasebetiyle yazdığı makalede diyordu ki: "**Millî hayatta bayram ve törenlerin pek büyük tesiri vardır. Milletler ve bilhassa bizim gibi üst üste inkılâp geçirmiş olan cemiyetler, sadece bir veya iki defa mazi hatıralarını ihyâya girişirlerse istikbalde yönelinecek istikameti belirlemiş olurlar. Mâzi ara sıra yoklanılmalıdır. Orada mevcut menkıbeler, kahramanlık ve hatta hıyanetler ve cinayetler yadedilmelidir. Tâ ki iyinin kadri ve kötünün hakkı belirlenmiş olsun**"³. Bu açıdan bakıldığında, 19 Mayıs'ın anılmağa değer olaylardan biri olduğu şüphesizdir. Ancak sözkonusu olayın, resmî bayram sayılması, diğer bayramlarımız gibi ülke genelinde kutlanması yıllar sonra, 1938'de gerçekleştirilebilecektir.

Millî Mücadele ve Cumhuriyet Tarihimizin önemli olayları, ya mahallî günler, ya da millî bayram ve genel tatil günleri şeklinde kutlanmak-

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi.

1 TBMM Zabıt Ceridesi, C. 10, Ankara 1958, s. 70.

2 Canik Sancağı, Cumhuriyetin ilânından bir kaç gün önce, 1923 yılı Ekim ayı başlarında vilâyete tahvil olunmuştu (Haber, 15 Teşrinievvel 339/15 Ekim 1923). Samsun Canik vilâyetinin merkezi idi. Vilâyet gazetesi "Samsun", 1926'da yayın hayatına başlamıştı. Haftada iki gün, pazar ve salı günleri çıkan bu gazetenin başyazarı Edhem Veysi Bey'di.

3 Samsun, 22 Mayıs 1928, N. 216. Metin kısmen sadeleştirilmiştir.

tadır. Bir günün bayram sayılması, her şeyden önce yasa ile mümkün olabilmektedir. Çünkü devlet daireleriyle, özel ve resmî kuruluşların, kendilerinden beklenen işleri durdurarak çalışmalarına ara vermeleri düzensizliğe yolaçar. Bayramlar, yasa koyucu tarafından tesbit edilir, yasa ile kaç gün tatil yapılacağı ve bunu hangi devlet organının ya da organlarının icra edeceği belirlenir.

Millî Mücadele döneminin ilk bayramı, "23 Nisan Bayramı"dır. TBMM'nin açılışının birinci yıldönümünde, 23 Nisan 1921'de kabul edilmiştir. 112 sayılı iki maddelik kanunun birinci maddesinde 23 Nisan millî bayramlardan sayılıyor, ikinci maddesinde yayımı tarihinden yürürlüğe gireceği ve yürütülmesinden TBMM'nin sorumlu olduğu belirtiliyordu. 23 Nisan, bayram olarak kabul edilince, o gün Meclis'te başka oturum yapılmamış ve pazartesi toplanılmak üzere çalışmalara ara verilmiştir⁴. 23 Nisan, bundan sonra her yıl 23 Nisan Bayramı, müteakip senelerde 23 Nisan Çocuk Bayramı ve 1935'ten itibaren de Ulusal Egemenlik Bayramı olarak kutlanmıştır.

Millî Mücadele döneminin ikinci bayramı, "Hakimiyet Baramı"dır. Saltanatın kaldırıldığı günün ertesi, yani 2 Kasım günü, o sene 12 Rebiulevvel'e tekabül etmişti. 12 Rebiulevvel, Hz. Peygamber'in doğum günü olarak kabul edildiğinden, aynı gece Mevlid Kandiliydi. Yozgat mebusu Süleyman Sırrı Bey, bir önerge ile hem mevlid-i nebeviyi ve hem de alınan kararı kutlamak için dua okunmasını ve mutad olduğu üzere top atılmasını, Burdur mebusu İsmail Suphi Bey de bu günün millî bayram olarak ilânını teklif ettiler. İcra Vekilleri Reisi Rauf Bey, her iki teklifteki hususları birleştirerek, 1-2 Kasım gecesi ile ertesi günün bayram kabul edilmesini önerdi. Bu teklif, sevinçle karşılandı. El kaldırmak suretiyle yapılan oylamada prensip itibarıyla benimsendi. Kanun şeklinde tesbiti sonraya bırakıldı⁵. Rauf Bey, 2 Kasım'da Sivas mebusu sıfatıyla, 12 Rebiulevvel yani 2 Kasım'ın, "vilâdet

4 TBMM Zabıt Ceridesi, C. 10, s. 69-74. Görüşmeler sırasında bazı mebuslar, bugünün kanunla millî bayram sayılmasına karşı çıktılar. Konya mebusu Vehbi Efendi, "... bu gibi bayramlar milletin kabinden doğar. Zâhirde nümayişle bayram olmaz". Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey de "... umum milletin takdir ve tasvibettiği bir gün bayram olur... bunu son gayenin istihsaline bırakalım" diyerek teklifin aleyhinde konuşular. Öte yandan teklifin lehinde söz alanlardan Bursa mebusu Muhiddin Baha Bey "... bugünü yevmi millî tanımak şerefi millete aittir... neticemiz muzaffer olmaktadır... binaenaleyh bu millî bayramı üç sene sonraya tehire lüzum yoktur" demekte, Kırşehir mebusu Müfid Efendi, bugünün her bayramdan daha ziyade takdis edilmesi gerektiğini söylemekte, Saruhan mebusu Refik Şevket Bey de bütün şereflerin, bütün başarıların başlangıcının 23 Nisan olduğunu belirtmekteydi.

5 TBMM Zabıt Ceridesi, C. 24, Ankara 1960, s. 315-316.

kandili ile beraber aynı zamanda milli bayram olarak kabulü için" TBMM Başkanlığına bir yasa teklifi sundu. Üç maddelik bu önerenin birinci maddesinde 12 Rebiüllevvel gecesi ile gününün Hakimiyet Bayramı sayılması, ikinci maddesinde kabulü tarihinden yürürlüğe girmesi, üçüncü maddesinde de icrasına TBMM'nin memur edilmesi isteniyordu. Sözkonusu önerge, aradan bir yıl kadar bir zaman geçtikten sonra, Cumhuriyet'in ilânından beş gün önce 24 Ekim 1923'te Meclis'te görüşülerek kabul edildi⁶. 362 sayılı Hakimiyet Bayramı Kanunu, 1935'te 2739 Sayılı Kanunla yürürlükten kaldırılacaktır.

Üçüncü bayramımız, "Cumhuriyet Bayramı"dır. 29 Ekim 1923'te TBMM, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nda yaptığı değişiklikle, hükümet şeklini cumhuriyete dönüştürdü. Aynı gece, 101 pare top atılmak suretiyle Cumhuriyet'in kutlanması Meclis'çe kararlaştırıldı⁷. Ertesi sene Cumhuriyet'in ilânı günü, şenliklerle kutlandı. Fakat bunun bir kanunla tesbiti daha sonra gerçekleştirilmiştir. Konu ile ilgili olarak, Hariciye Vekâleti'nce düzenlenen ve hükümet tarafından TBMM'ne sevk edilen 2 Şubat 1925 tarihli kanun teklifinde, 29 Ekim'in millî bayram sayılması isteniyor ve gerekçesi şu şekilde açıklanıyordu: "medenî ülkelerden her biri kendisi için millî bayram olmak üzere tek bir gün kabul etmiştir. Her millet bu şekilde belirlediği günü, resmî özel gün sayarak yalnız o günü gerek ülke içinde, gerek dış temsilciliklerinde millî törenle icra eder... Yabancılarla da kutlattırılması gereken, Türkiye Cumhuriyeti'nin ve milletimizin resmî özel gününü öteki medenî ülkeler gibi bir gün olarak belirlemek lâzımdır. O gün ise Cumhuriyet'in ilânı günü olan 29 Ekim'den başkası olmamalıdır" Hemen ifade etmek gerekir ki bu teklif, dinî ve o zamana kadar kabul edilmiş millî bayramlarımızı ilgaya yönelik değildir. 23 Nisan Bayramı ile Hakimiyet Bayramı yine kutlanmaya devam etmektedir. Bu itibarla, yurt içinde kutlamakta olduğumuz millî bayramlarımıza bir üçüncüsü ilâve edilmiş, yurt içinde ve yurt dışında kutlanması gereken tek bayramımız tesbit edilmiş bulunmaktadır. Hükümetin teklifi, Meclis Anayasa Komisyonu'nda görüşülerek 18 Nisan 1925'te karara bağlandı ve 19 Nisan'da TBMM'nde kabul edildi. 628 sayılı üç maddelik kanunun birinci maddesinde içeride ve dışarıda devlet adına yapılacak bayram töreninin 29 Ekim olduğu, ikinci maddesinde bu kanunun yürütülmesinden hükümetin sorumlu bulunduğu, üçüncü maddesinde de yayımı tarihinden yürürlüğe gireceği

6 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, C. I, Ankara, ? , s. 14-16; Gotthard Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, C. II, Ankara 1973, s. 43.

7 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, C. 3, Ankara, ? , s. 99.

belirtiliyordu⁸. Böylece Cumhuriyet'in ilânı, 29 Ekim 1925'ten itibaren, içeride ve dışarıda millî bayram olarak kutlanmaya başlanmıştır.

Dördüncü bayramımız, 30 Ağustos "Zafer Bayramı"dır. Millî Mücademizin dönüm noktası olan ve düşmana nihai darbenin vurulduğu 30 Ağustos günü, 1924'te Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın katıldığı bir törenle ilk kez Afyon'da kutlanmıştır⁹. Bugünün bayram sayılması hakkındaki kanun tasarısı Müdafaa-ı Milliye Vekâleti tarafından hazırlanarak 7 Ocak 1926'da Bakanlar Kurulu'na getirilmiş, 27 Ocak'ta Bakanlar Kurulu'nda görüşülerek TBMM'ne sevkine karar verilmiştir. TBMM, 1 Nisan 1926'da yasa tasarısını kabul etti. 795 Sayılı Zafer Bayramı Kanunu'nun birinci maddesinde 30 Ağustos gününün Cumhuriyet ordu ve donanmasının zafer günü olduğu, ikinci maddesinde kara, deniz ve hava kuvvetleri tarafından kutlanacağı ve bugün askerî dairelerin tatil olunacağı, üçüncü maddesinde yayımı tarihinden yürürlüğe gireceği, dördüncü maddesinde de icrasına Müdafaa-ı Milliye ve Bahriye Vekillerinin memur edildiği belirtiliyordu¹⁰. Şu halde 30 Ağustos, 1926'dan beri millî bayram olarak kutlanmaktadır.

Görülüyor ki Cumhuriyet Türkiyesi'nin bayram günleri, ayrı ayrı yasalarla (112, 362, 628 ve 795 Sayılı Kanunlarla) tesbit edilmiş olduğu halde, 19 Mayıs'la ilgili olarak böyle bir düzenleme yapılmamış ve bugün resmen bayram olarak ilân edilmemişti. 19 Mayıs'ın ayrı tutulmasının, millî bayramlarımız arasında yer almamasının sebebi ne olabilirdi? Hemen belirtmek gerekir ki 1926'ya kadar yasalarla kabul edilen dört millî bayramımız, niteliği itibarıyla 19 Mayıs'tan farklı görünmektedir. 19 Mayıs 1919'da Osmanlı Hükümeti'nin sıradan sayılabilecek icraatlarından biri gerçekleşmişti. Bu olay, o anda ülke gündeminin ilk sırasında yer almıyordu. Hemen herkes, hükümet, basın, halk İzmir'in işgali hadisesiyle meşguldü¹¹. Paris Barış Konferansı ve Osmanlı Barışı gündemden hiç düşmemişi ve hâlâ sıcaklığını muhafaza ediyordu. Böyle bir ortamda Dokuzuncu Ordu Kıttaatı Müfettişi

8 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, C. 18, (Ankara) 1976, s. 164-167.

9 Geniş bilgi için bkz. Prof. Bedrettin Tuncel, Atatürk ve 30 Ağustos Zaferinin İlk Kutlanması, Ankara 1972.

10 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, C. 24, Ankara, ? , s. 7-9.

11 İzmir'in işgalini müteakip ülkenin her tarafında mitingler yapılmış, ilgili makamlara protesto telgrafları çekilmiş, kamuoyu günlerce bu olayın etkisi altında kalmıştı (Prof. M. Tayyib Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken, Birinci Kitap, Ankara 1959, s. 87-90. B. Sıtkı Baykal, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu'daki Tepkileri", Bellekten, XXXIII (1969), s. 517-575.).

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a gelişi o kadar dikkati çekmemiş, basın bile bu olaydan çok fazla sözetmemiştir¹². Anlaşılacağı üzere 19 Mayıs, bir sonuç değil, bir başlangıçtı. Sonuçları itibariyle önemli bir gündü. Eğer sonuçları bu derecede büyük olmasaydı, hiç şüphesiz unutulup gidecek, belki bundan hiç bahsedilmeyecekti. Halbuki 112, 362, 628 ve 795 sayılı Kanunlarla kabul edilen bayram günlerine bakılacak olursa, bunların, önemli girişimlerin, büyük çabaların ve çalışmaların sonuçları olduğu görülür. Üstelik bu günler daha işin başında, ülke gündemini birinci derecede meşgul etmiş, gündemin ilk sıralarında yer almışlardı. TBMM'nin açılması, millet egemenliğinin fiilen uygulamaya konulduğu, İstanbul'daki yönetimin bir yana itildiği, başlangıcı ve sonuçları itibariyle önemli bir gündür. 30 Ağustos'ta saldırgan düşmana kesin darbe indirilmiştir. 1 Kasım'da altıyüz yıllık Osmanlı yönetimine resmen son verilmiştir. 29 Ekim'de devletin hükümet biçimi değiştirilmiş, Cumhuriyet ilân edilmişti. Bütün bunlar gerçekleştirildikleri anda birinci dereceden ve Türk toplumunun her kesimini ilgilendiren olaylardır.

1926'ya kadar yasalarla kabul edilen bayram günleri, "genellik" niteliği de taşımakta idiler. Belki 19 Mayıs, daha özel, mahallî bir gün olarak kutlanabilirdi. Tıpkı 3 Temmuz (1919), 23 Temmuz (1919), 4 Eylül (1919) vb. gibi. Fakat Samsunlular, ya 19 Mayıs'ın resmî bayram günü olarak yasayla onaylanmasını beklediklerinden, ya da bugünün unutulmasına gönülleri razı olmadığından, 1926'da 19 Mayıs'ı "Gazi Günü" ilân ederek kutlama törenleri düzenlediler. Bundan sonra 19 Mayıs, programlı törenlerle her sene kutlanmaya devam etti. 1927 yılı kutlamaları münasebetiyle vilâyet gazetesinde yer alan bir yazıda deniliyordu ki: "Samsunlular, tarihin kendilerine bahsettiği bu şerefli fırsatı fevtetmeyerek vak'ayı geçen sene tesbit ve memleket (yani Samsun) hesabına bir bayram olarak kabul eylediler. Bu bayram iki senedir büyük tezahüratla tes'id olunuyor. Bundan sonra da devren alâ devres'id olunacağına şüphe edilemez. Fakat gönül pek arzu ederdi ki istiklâl ve inkılâp tarihinde pek mühim olan bugün, umum vatan için tebcil ve tes'id olunsun. Bu gün de inkılâp ve ihtilâlin başlangıcı olmak hasebiyle sair bayramlar arasına girsin"¹³. Bu yazıdan anlaşılacağı üzere Samsunlular, 19 Mayıs'ın diğer dört millî bayramımız gibi bir yasayla resmî bayram ilân edilmesini bekliyorlardı.

12 Bkz. Zeki Saruhan, "İstanbul Basınında Mustafa Kemal", Yıllarboyu Tarih, 10 (Ekim 1984), s. 24-28.

13 Samsun, 24 Mayıs 1927, N. 118.

Burada yeri gelmişken, 1927 ve 1928 yıllarında icra edilen 19 Mayıs'ı kutlama törenlerinden sözedelim. Çünkü bu törenler, günümüze kadar süregelen Samsun'daki 19 Mayıs törenlerinin esasını teşkil etmektedir. 1927'de Vilâyetçe hazırlanan kutlama programı önce Samsun gazetesinde yayınlanmış¹⁴, daha sonra el ilânları şeklinde halka dağıtılmış ve şehrin belirli yerlerine asılmıştır¹⁵. Bu program gereğince, törenlere fabrika ve demiryolu kuruluşlarının düdüklarını çalmasıyla başlanmış, parktaki töreni müteakip Gazievi'nin önüne gelmiş ve orada günün anlam ve önemini belirten konuşmalar yapılmıştır. Nitekim Gazievi, 1926'da Samsun halkı tarafından "Büyük Kurtarıcı" ya hediye edilmişti. Gazievi'nin önündeki törenden sonra Mecidiye Caddesi'ni takiben belediye binasına gidilmiş, akşam da belediyede bir şükran balosu, gece şehirde fener alayları düzenlenmiştir.

Öte yandan Samsun gazetesinde konu ile ilgili makaleler yayımlanmış, kutlama törenleri hakkında haberlere geniş ölçüde yer verilmişti. Edhem Veysi Bey, "Gazi Günü" unvanlı makalesinde şunları yazmaktaydı: "*Ordu müfettişi nânu altında memleketimize ayak basan bu simadan o zaman kimse bir şey anlamamıştı.. Çünkü o zaman memleket kafası yerinde anlayacak vaziyette değildi. Muhtelif ve müttezâ kavgaların hasıl ettiği hây-hûy içinde kendinden geçmiş gibi idi. O büyük simâ, burada bir hafta sessiz durdu. Etraf ve eknahi dinledikten sonra mekânı Anadolu içlerine nakletti. İşte o zaman o büyük simadan bir şeyler okunmağa başladı. Meğer o simâ, o zât, o zekâ ordu müfettişi değil, bir vatan mübeşşiri imiş... üç sene sonra vatanın nail olacağı şerefli istiklâlini müjdeliğe gelmiş...*

"Samsun, bunu o gün anlamamış ise herkes gibi mazurdur. Çünkü o beşaretin cihanı hayrette bırakan mevzu ve medlûlünü idrak eylemekte cihan dahi izhâr-ı acz eylemiş idi...

"Her ferd ve her memleket bu cihanşümül cidal ve zaferden payını alsın diyoruz. Ortada taksim-i ganaim yok. Hisse-i şeref ve zafer var... Pek sarih olarak malûmdur ki böyle bir nasib davasındaki hakkımızın mertebesi yüksektir. Belki de birincidir. Çünkü Anadolu'yu kurtarmağa gelen o büyük Türk, Anadolu toprağı olarak ilk adımını Samsun iskelesine atmıştır"¹⁶.

1927 yılı 19 Mayıs kutlamalarının bir diğer yönü de parkta halk tara-

14 Samsun, 15 Mayıs 1927, N. 115.

15 Samsun, 17 Mayıs 1927, N. 116.

16 Samsun, 15 Mayıs 1927, N. 115.

fından yaptırılacak olan Gazi heykelinin temelinin atılması ve İş Bankası Samsun şubesinin açılmasıydı. Gerek temel atma ve gerekse İş Bankası şubesinin açılış törenleri parlak bir şekilde icra edilmiş, bu sene 19 Mayıs daha görkemli bir tarzda kutlanmıştı. İş Bankası Samsun şubesinin açılışında bulunmak üzere Ticaret Vekili Rahmi Bey Ankara'dan, İş Bankası Genel Müdürü Celâl Bey de İstanbul'dan gelip törenlere katılmışlardı¹⁷.

19 Mayıs'ın mahallî bir gün olarak törenlerle kutlanması, öteki vilâyetler için de örnek teşkil etti. Onlar da Gazi ile ilgili günlerini anmaya, mahallî günler düzenlemeye başladılar. Sivas Kongresi, Millî Mücadelemizin önemli hadiselerinden biri idi. O nedenle, kongrenin başlangıç tarihi olan 4 Eylül, 1927'de Sivas'ta özel mahallî gün kabul ve ilân edilerek, bu günü anmak için hazırlıklar yapıldı. Bu çerçevede tarihî kongrenin toplandığı lise binasında "Gazi Köşesi" adıyla bir yer ayrıldı¹⁸.

1928 senesi 19 Mayıs kutlamaları için yine önemli hazırlıklar yapıldı. Halk Fırkası, Belediye ve Park önünde taklar inşa edildi¹⁹. İlk tören, saat dokuzda Gazi Paşa'nın karaya ayak bastıkları iskele hizasında, okulların, askerî birliklerin, askerî ve mülkî erkân ile memurların ve halkın toplanmasıyla başladı. Bando eşliğinde geçit resmi yapıldı. Bu ilk törenden sonra, kutlamalara katılanlar Saathane Meydanı'na geçmiş, burada bir süre bekledikten sonra Mecidiye Caddesi yoluyla Gazievi önüne gitmişlerdir. Gazievi önündeki törende günün önemini belirten konuşmalar yapılmış, bando marşlar çalmış ve kutlamalara nihayet verilmiştir. Aynı gün, diğer bir etkinlik de Gazievi'nin açılmasıydı. Gazievi ziyaretçiler tarafından gezilmiş ve bundan böyle devamlı olarak ziyaretçilere açık tutulmuştur. Şehrin manzarası görülmeye değerdi. Her taraf baştan başa bayraklar ve defne dallarıyla donatılmış, bütün kuruluşlar, mağazalar, dükkânlar rengârenk süslenmişti. Daha önceki kutlamalarda olduğu gibi, gece fener alayları ve belediyede şükran balosu düzenlenmişti²⁰.

Samsun'da halkın coşkusuna basın da katılmış, daha doğrusu bu coşkuya tercüman olmuştu. Edhem Veysi Bey, konu ile ilgili olarak yazdığı makalede, 19 Mayıs'ın "üçüncü defa" ve fakat "dokuzuncu yıldönümü olarak" kut-

17 Samsun, 22 Mayıs 1927, N. 117.

18 Samsun, 28 Ağustos 1927, N. 144.

19 Samsun, 17 Mayıs 1928, N. 215.

20 Samsun, 22 Mayıs 1928, N. 216.

landığını belirterek, "Bu tarihin Samsun'dan başlamasıdır ki memleketimiz için yegâne şeref teşkil eyer... Bugün, her sene tes'id edilmelidir. Çünkü bugünkü halâsı, bugünkü rehâ ve selâmeti ve nihayet bugünkü hakikat ve hürriyeti temin eden cidalin başıdır"²¹ diyordu. Görülen odur ki 19 Mayıs, resmî bir bayram olarak değil, fakat geleneksel mahallî bir gün olarak kutlanmaktaydı. Bugünün Samsun'a özgü olması, ona verilen değer artmasına, coşku ve heyecanın çoğalmasına sebep oluyordu.

Öte yandan İçişleri Bakanlığı'nca hazırlanan ve Bakanlar Kurulu'nca TBMM'ne sevki kararlaştırılan "Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun" tasarısı, 20 Mayıs 1935'te Meclis İçişleri Komisyonu'nda görüşüldü. Komisyon, tasarı metninde bazı değişiklikler yaptıktan sonra, 23 Mayıs 1935'te tasarıyı TBMM Başkanlığı'na sundu²². Meclis Genel Kurulu'nun 27 Mayıs günü birleşiminde müzakere olunan sözkonusu tasarı, aynı gün kabul edildi. Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkındaki 2739 sayılı kanunun birinci maddesinde yurtiçi ve yurt dışında kutlanacak ulusal bayramın Cumhuriyet'in ilanı olduğu belirtilmiş, ikinci maddesinde genel tatil günleri sıralanmıştır. Buna göre, 30 Ağustos Zafer Bayramı, 23 Nisan Ulusal Egemenlik Bayramı, 1 Mayıs Bahar Bayramı, 1 Ocak Yılbaşı Günü olarak kabul edilmiş ve ayrıca Şeker Bayramı'nda üç, Kurban Bayramı'nda dört gün tatil yapılması kararlaştırılmıştır. Kanunun üçüncü maddesi ile hafta tatilinin pazar günü olduğu, dördüncü maddesi ile önceki düzenlemelerin yürürlükten kaldırıldığı, beşinci maddesi ile yayımı tarihinden yürürlüğe gireceği ve altıncı maddesi ile de icrasından Bakanlar Kurulu'nun sorumlu olduğu belirtilmiştir²³. Bu yasa ile 1926'ya kadar dört ayrı kanunla kabul edilmiş bulunan dört milli bayramdan üçü muhafaza olunurken, bir bayram, yani 1 Kasım Hakimiyet Bayramı yürürlükten kaldırılmıştır. Aynı yasada 19 Mayıs'la ilgili herhangi bir ifadenin bulunmadığı ve dolayısıyla 19 Mayıs'ın bayram olarak kabul edilmediği görülmektedir. Halbuki Atatürk, bugüne çok değer vermiş, Büyük Nutku'nu 19 Mayıs'la başlatmış, kendisine doğum gününü soranlara "neden 19 Mayıs olmasın" cevabını vermişti. Samsun halkının beklentisi, isteği ve coşkusu kadar, "Atatürk'ün özel ilgisi"²⁴ de bugünün millî

21 Samsun, 22 Mayıs 1928, N. 216.

22 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V, C. 3, Ankara 1935, s. 2-4.

23 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V, C. 3, Ankara 1935, s. 302-304. TBMM Kavanin Mecmuası, devre V, C. 15, Ankara 1935, s. 411.

24 "Millî Mücadele'nin İki Yüzü", Sabah Gazetesi, 11.6.1995. Sayın İsmet Bozdağ, Şükrü Kaya'dan duyduklarını Nuriye Akman'a şöyle anlatıyor: "Yıl 1936. Günlerden 19 Mayıs.

bayramlarımız arasında yer almasını sağlamıştır.

Atatürk, 19 Mayıs gösterilerini ölümünden altı ay kadar önce, Ankara'da 19 Mayıs Stadyumu'nda son kez izledi²⁵. Ulu Önder, Türk gençliğine ve Türk sporculuğuna bugünün tahsis edilmesini istiyordu. O nedenle, İçişleri Bakanlığı'nın 2739 Sayılı Kanununun 2. maddesine bir fıkra eklenmesi hususunda hazırlanmış olduğu yasa tasarısı, Bakanlar Kurulu'nda görüşülerek, 1 Haziran'da TBMM Başkanlığı'na sunuldu. Meclis İçişleri Komisyonu'nda müzakere olunan tasarı, 8 Haziran'da Meclis Başkanlığı'na takdim edildi²⁶. Meclis Genel Kurulu, sözkonusu tasarıyı, 13 Haziran'da birinci kez, 20 Haziran'da ikinci kez görüşüp kabul etti²⁷. Böylece 20 Haziran 1938 tarih ve 3466 sayılı Kanunla 2739 Sayılı Kanun'un ikinci maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiş oldu: "**G) Gençlik ve Spor Bayramı, Mayıs'ın 19 ncu günü**"²⁸.

Görüldüğü üzere, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı, 20 Haziran 1938'de, ondokuzuncu yıldönümünden sonra, bir yasa ile kabul edilmiştir. Halbuki Samsun'da 1926'dan, yedinci yıldönümünden itibaren "Gazi Günü" ya da 19 Mayıs Bayramı adıyla kutlanıyordu. Cemal Kutay, 19 Mayıs'ın ayrıca bayram olarak kutlanması kararını, Atatürk'ün hastalığının acı bir gerçek olarak ortaya çıkmasıyla ilgili görmektedir²⁹. Sebep ne olursa olsun, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı, kaynağını Samsun'un "Gazi Günü"nden almış bulunan millî bir bayramımızdır.

Atatürk Dolmabahçe'de, yanında Şükrü Kaya, Ruşen Eşref, Kılıç Ali, Salih Bozok, Mehmet Soydan, Nuri Conker var, konuşuyorlar. Birden bire Atatürk soruyor: "Bugün günlerden ne?" Diyorlar Salı, Çarşamba neyse. Ayın kaçı: 19'u. Aylardan ne: Mayıs. "Ne oldu bugün söyleyin bakalım?" diyor. Düşünüyorlar, 19 Mayıs'ta ne oldu?

"-Bilmiyorlar mı nasıl olur?

"-Nasıl bileceksin canım, o zamana kadar 19 Mayıs'ın lâfı yok. Onun için soruyor Atatürk. Şimdi bunlar arıyorlar, "İzmir'in işgalinin 3. günü" diyorlar, "Ankara mitingi yapılmıştı" diyorlar. Atatürk, "Değil" diyor. "İsmet Paşa'nın Lozan'dan Gazi'ye çektiği telgraf" diyorlar. "Hayır. O 1923'te, Mayıs'da değil" diyorlar. "Haliç Konferansı" diyorlar, "İngilizlerle Irak meselesi üzerinde konuşmuştuk" diyorlar.

"-Kim anlatıyor bunu size?

"- Şükrü Kaya anlattı. "Terakki Perver Fırka'nın kapatılması da bu aylarda olmuştu" diyorlar. Atatürk, "Bırakın yahu bunları" diyor. "Öyle bir şeydir ki bu ülkenin kuruluşudur." Yine bulamıyorlar. En sonra Şükrü Kaya hatırlıyor. "Bu sizin İstanbul'dan ayrıldığınız gün mü?" deyince, "Yaklaştın" diyor, "Samsun'a çıktığımız gün." Sonra "Asıl yapacağımız bayram bu" diyor. Ertesi sene 19 Mayıs'ta Şükrü Kaya'nın tertibiyle 19 Mayıs Bayramı kutlanıyor."

25 Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi 1918-1938, Ankara 1973, s. 398.

26 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V, C. 26, Ankara 1938, s. 1-3.

27 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V, C. 26, s. 126.

28 TBMM Kavanin Mecmuası, Devre V, C. 18, Ankara 1938, s. 904.

29 "Millî Mücadele'nin İki Yüzü" Sabah Gazetesi, 11.6.1995.